

Сузько А. У. (Мазыр, Беларусь)

**АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ
І НАРОДНАЯ МАРАЛЬНА-ЭТЫЧНАЯ СІСТЭМА**

Творчасць А. Вярцінскага – узор еўрапейскай філасофска-медытатыўнай лірыкі і, разам з тым, яна пазначана глыбокім сутнасна-нацыянальным характарам. Вечныя філасафемы дабра, справядлівасці, прыгажосці арганічна “ўпісаны” ў нацыянальны кантэкст, з’яўляюцца неад’емнымі кампанентамі нацыянальнага разумення светабудовы.

Крыніцай спрадвечных маральна-этычных і духоўных каштоўнасцей А. Вярцінскаму ўяўляецца народнае быццё. З народнай мудрасці нараджаюцца адвечныя ісціны, ісціны духоўнасці, гармоніі, маральных законаў быцця. Ісціны гэтыя маюць агульначалавечы характар і прыватна-асобасную скіраванасць. Яны ўвасабляюць сабой ідэалы, узоры паводзінаў, узоры чалавечнасці, прыгажосці і дасканаласці.

Г. Арлова меркавала: “У народнай педагогіцы існуюць дзве важнейшыя асновы, якія вызначаюць маральнасць, – сумленне і грамадская думка” [4, с. 11]. Такімі агульназначнымі асновамі ў сваёй творчасці-падарожжы па набытках нацыянальнай і агульначалавечай эстэтычнай і быццёвай спадчыны кіруецца і А. Вярцінскі.

Нарадзіўшыся ў вёсцы, гадуючыся на ўлонні здаровай, чыстай прыроды, выходзіўшы на сакавітым слове матчыных казак і песень, А. Вярцінскі адчувае, што ўсё гэта засталася ў яго “крыві і плоці як жывое пачуццё народа” [2, с. 11].

Сапраўды, А. Вярцінскі выключна адчувае пульс народнага жыцця, разумее радасці і беды простага чалавека, імкнецца жыць у адпаведнасці з народнымі заветамі. Філософ ад жыцця, ад зямлі, у сваім светапазнанні і светаасэнсаванні паэт давярае ўласнаму вопыту, ён абапіраецца на мудрасць народа, натуральную, універсальную, захоўвае маральна-духоўныя традыцыі, трываласць якіх замацаваў сялянскі ўклад жыцця, павязь чалавека з роднай зямлёй. А. Вярцінскі шчыра любіў свой “родны вясковы мір” [2, с. 11] і тых людзей, што вучылі яго першаасновам жыцця.

У аўтабіяграфіі паэт адзначыў, што быў у Маскве на семінары, дзе некалькі дзён гучалі красамоўныя выступленні і чыталіся кваліфікаваныя даклады. Але ён быў шчыра абураны, бо нідзе не пачуў слова “народ”. “Нешта ненатуральна зрушылася ў нашым падыходзе да літаратуры, нешта перашкаджае нам бачыць тут сапраўдныя крытэрыі. Не ўсе мы ўсё-такі ведаем, што такое народ”, – робіць высновы аўтар. Нямаючы ненатуральнага адчуваў усім сваім прызначэннем і існаваннем А. Вярцінскі, але ж нястомна простым народным словам сцвярджаў: “Хто ў лес – каб далей прабрацца. // А я ўсё думаю пра брацтва” [2, с. 218]. Бясспрэчна, для сучаснай абывацельскай мяшчанскай маралі характэрна тэндэнцыя да адасаблення ад грамадскага жыцця, да аднаасобніцкага абывацельскага існавання. Імкнучыся да “высокага неба ідэалу”, А. Вярцінскі стварае вобраз героя-дзівака, апантанага ідэямі людскога брацтва, супольніцтва. Яго лірычны герой бачыць у кожным чалавеку родную душу, як вучылі мудрыя і талерантныя продкі (“Гора – не бяда, бяда – не гора...”, “Цётка плакала па ўсім свеце...” і інш.).

“Лясныя прымаўкі” – так называецца цыкл вершаў паэта, багатых на народную мудрасць і шчыры вясковы гумар. Творы гэтага цыклу тым і цікавыя, што ў якасці эпіграфа маюць вельмі трапныя і змястоўныя па сутнасці сваёй народныя выслоўі – прымаўкі: “*Ваўкоў баяцца – у лес не хадзіць. // Ваўкоў баяцца – у лес не хадзіць. // У лес не хадзіць – не мець лясіны. // Лясіны не мець – не мець хаціны. // Хаціны не мець – дзяцей не радзіць // ...Не бачыць ні грыба, ні арэха, // Не чуць ні шуму ляснога, ні рэха, // Па сцежцы цяністай не блудзіць, // Цудаў не адкрыць, // Казак не сварыць, // Вершаў не пісаць, // Праўды не казаць*” [2, с. 217].

А. Вярцінскі вядзе напружаны і глыбокі роздум над сэнсам народнага выказвання. Аўтарская трактоўка народнага афарызма набывае новы філасофска-эстэтычны змест дзякуючы ўключэнню ў мастацкі кантэкст верша матываў псіхалогіі сучаснага чалавека і настальгічнага суму па страчанай сувязі з прыродай. Па-дзіцячы проста, але пераканальна і лагічна аўтар спрабуе прыйсці да няхітрай ісціны, у якой, магчыма, і заключаецца адзін з элементаў народнай маральна-этычнай сістэмы. А. Вярцінскі мадэліруе сваю быццёва-сутнасную сітуацыю: ваўкоў не баяцца – не пераадоўваць перашкод, не бачыць прыгажосці, не развівацца як асоба і ўрэшце рэшт – “нават саміх ваўкоў не бачыць павек вякоў” [2, с. 217]. Такім чынам, не ходзячы ў лес, чалавек страчвае многа ў духоўным плане, бо пазбаўляецца прыроднай арганічнасці, сувязі з мудрасцю продкаў. Паэт, паядноўваючы сучаснае і вечнае, раскрывае радасць быцця, застаецца верным народным і агульналюдскім каштоўнасцям. Вернасць гэтая – ад моцнага пачуцця роднай зямлі, любінасці ў вобразы вясковага свету, ад жадання жыць і тварыць.

Бясспрэчна, што любая народная мудрасць выклікана канкрэтнай жыццёвай з’явай, сітуацыяй. Менавіта таму яна заўсёды гучыць праўдзіва, пераканальна. Падобная ісцінасць народнай маралі часта дапамагае аўтару адлюстраваць вострыя вуглы быцця як бы звонку, бяскрыўдна, тым самым умеючы захапіць за жывое, закрануць самыя сутнасныя праблемы: “Колькі ваўка ні кармі – ўсё // адно ў лес глядзіць. // Вызначым першую тэзу: // Воўк не можа без лесу. // Для ваўка выць ці не выць – // Тое, што “быць ці не быць”. // ... Улічым наступную тэзу: // Сярод сучасных ваўкоў // Меней ўсё дзівакоў, // Якім трэба лес да зарэзу. // Камфорт, спажывецкі дух // Спрыяюць прыручэнню. // ... // Праўда, у хвіліны стрэсу // Ён зноў глядзіць у бок лесу...” [2, с. 220].

Сапраўдную мудрасць захоўвае ў сабе прыказка, прыстасаваная да агульнафіласофскага кантэксту верша. Аўтар падкрэсліў, такім чынам, вострую сацыяльную праблему, якая не страціла сваёй актуальнасці і на сённяшні дзень. “Пераапануўшы” прыказку ў камічнае, А. Вярцінскі ўдала дасягае ў творы экспрэсіі гранічнасці, стварае багатае ўражанне, якое дапамагае ўявіць больш яркую вобразную аснову твора, выклікаць асацыяцыі. У прыказках і прымаўках увасоблена не толькі народная мудрасць, але і спрадвечная назіральнасць, трапнасць схопленых народным вокам і розумам адметных уласцівасцей рэчаў, з’яў прадметаў. Воўк па сваёй прыродзе драпежнік, які бязмерна любіць свабоду і часам не супраць праявіць агрэсію і сілу ў дачыненні да слабейшых. Увогуле А. Вярцінскі выступае супраць двухаблічнасці, жыццёвага маскарэда, дзе пад маскай анёла хаваецца драпежнік.

Паэт удала пераасэнсоўвае народныя трапныя выказванні. Напрыклад, прыказка “лес сякуць – трэскі ляцяць” працуе на выяўленне рацыянальнай прагматычнай псіхалогіі чалавека-спажыўца, яго ўяўных

клопатаў пра аптымізацыю працэсу рубкі лесу. Як зрабіць так, каб трэсак было менш? Лірычны герой А. Вярцінскага дае адназначны, разумны адказ: “...не сеч сам лес?!” Такім чынам, А. Вярцінскі клапаціцца пра гарманічнае суіснаванне чалавека і прыроды, пра разумнае выкарыстанне прыродных багаццяў.

Даволі часта да мастацка-філасофскіх сентэнцый аўтара падключана паэтыка народнай лірычнай песні: “... птушка песню сваю запела, // птушка пела лёгка і смела, // птушка пела // вось аб чым... // Як яна вярталася ўвесну // да свайго саду, свайго лесу, // як яна гнездо віла, // як яна на яйках сядзела, // як яна птушанят глядзела, // выпускала ў свет з-пад крыла” [2, с. 247].

Фальклорная аснова паэтычнай тканіны адчуваецца і ва ўнутранай танальнасці радка, выражанай песенным матывам. За сціскай музычнасцю слова вельмі тонка адчуваецца духоўная плынь думак і пачуццяў. Дзякуючы псіхалагічнаму паралелізму А. Вярцінскі разважае пра сэнс і змястоўнасць жыцця жанчыны-маці.

Вобраз жанчыны-працаўніцы, маці ў паэзіі А. Вярцінскага паэтызуецца. Увогуле, як і паэзія М. Танка, паэзія А. Вярцінскага багатая на народныя тыпы: самаахвярных працаўнікоў, пакутнікаў, вясковых мудрацоў.

Выкарыстоўваючы паэтыку народнай песні, традыцыйны для яе паралелізм, паэт у вершы “Там дома, у вёсцы” распавядае пра цяжкі лёс маці, у якой ад бясконцай працы балелі рукі, ад вечных дарог – ногі, бо ў пошуках справядлівасці давялося шмат пахадзіць па свеце. Аднак фінал верша паэт пакідае адкрытым, ставячы перад чытачом рытарычнае пытанне: “Ад чаго, людзі, // балелі грудзі?” [2, с. 161]. Відаць, грудзі балелі ад жорсткай несправядлівасці, ад вечнага хвалявання за дзяцей. Аднак не ў народных традыцыях скардзіцца на свой лёс. Сялянская мудрасць надзвычай блізкая да біблейскай, паводле якой Бог ускладае на плечы чалавека крыж не цяжэйшы, чым ён можа панесці. Згадаем Аксінню з паэмы “Дажынкi”, якая ніколі не наракала на цяжкую працу ў калгасе і, працуючы, згарэла, сэрца не вытрымала.

Распаўсюджаны ў паэзіі А. Вярцінскага і вобразы адзіночкі жанчын-сялянак, што страцілі ў вайну дзяцей, мужоў, а таму ў іх сэрцы многа нерастрэчанай любові. Так, адзіным суразмоўнікам старой бабкі з верша “Дынамік” з’яўляецца радыё, да яго яна ставіцца як да жывога чалавека, спяшаецца да майстра, калі яно зламалася. А цётка з верша “Цётка плакала па ўсім свеце...” хвалюецца і перажывае за ўсіх, бо не можа жыць па-іншаму. Аднак у канцы верша лірычны герой спрабуе павярнуць сітуацыю ў іншае рэчышча: “А па цётцы хто плакаў ці не?” [2, с. 162]. Людзі, сапраўды, любяць, калі іх шкадуюць, ім спачуваюць, але не заўсёды самі здольны на падобны ўчынак. У традыцыях беларускіх сялян спачуваць чужому гору, аказваць магчымую дапамогу.

Былая вёска – увогуле адзіны стыхійны калектыў, дзе людзі давяралі адзін аднаму, а таму ніколі не зачынялі дзверы на замок, дзе вялікая і адказная справа выконвалася сумесна (“Талака”). У народным звычай лірычнага героя ўражвае знітанасць людзей, разуменне важнасці справы, праца ад душы: “І ўсталі – да рукі рука! // І ўзяліся – да локця локаць! // І камень набывае лёгкасць... // Падмурак... Сцены... Талака!” [2, с. 209].

У вершы “Гора – не бяда, бяда – не гора...” лірычны герой з удзячнасцю ўзгадвае свайго дзеда Рыгора, які гаварыў, што нават самае вялікае гора чалавек перажыве, час загоіць яго раны. Але найвялікшым горам стары лічыў адсутнасць праўды, бо яна патрэбна чалавеку, як вада, хлеб, паветра. Так, на старонкі паэзіі А. Вярцінскага прыходзіць спрадвечны сялянскі аптымізм.

Гаворка пра маральна-этычную сістэму А. Вярцінскага будзе няпоўнай, калі пакінуць па-за ўвагай гуманістычны пафас паэмы “Дажынкi”. Ужо сама назва твора яскрава сведчыць пра народную яго аснову. Дажынкi – глыбока сімвалічнае народнае свята ўраджаю. Паводле фальклорнага звычаю, апошні сноп на полі жнеі ўпрыгожвалі кветкамі і стужкамі. Тут адчуваецца непасрэдная арыентацыя А. Вярцінскага на культурна-паэтычную традыцыю беларусаў.

Галоўная гераіня твора Аксіння – самаахвярная, сумленная працаўніца-калгасніца, што, насуперак фізічнаму нездароўю, ідзе працаваць на поле, бо ўсведамляе значнасць сваёй працы: “Назаўтра не лепей было Аксінні. // Так і хацелася паляжаць. // Ды цётцы казалі: “Трэба жаць”. // І цётка пайшла на жніво з усімі” [2, с. 111].

Драматызм аповеду ў тым, што за добрасумленную працу ёй “дзякавалі” толькі абьякавасцю, чэрствасцю, бяздушшам: “Але ж хварэць – // на цябе не падобна, // Хіба ты можаш захварэць? // А можа, ты – сімулянтка часам?” [2, с. 103]; “(...) схадзі пашукай на мяжы // якой травы, бо галодныя свінні. // Зможаш – // пакорпайся ў агародзе. // Зараз, Аксіння, не час хварэць...” [2, с. 106].

Выхаванне працаў – бадай самы галоўны прынцып народнай педагогікі. Праца выходзіць не толькі фізічна, але ж і духоўна. Дык ці ж можа яна быць адначасова і сродкам прыніжэння асобы? Учынкі ўчотчыка, брыгадзіра і мужа гавораць самі за сябе. Аўтар плённа выкарыстоўвае ў паэме прыём кантрасту. Наогул жа, справа зусім не ў працы, а ў чалавеку. Асуджэнне абьякавасці – вось асноўная задача мастака. Паэт не завяршае сюжэтную лінію паэмы. Ужо ўсё сказана аўтарам, многае перадумана і перажыта гераіняй. “Божа мой, божа”, – моўчкі прыгаворвае Аксіння, а нема ёй спакувае толькі неба: “Не было на душы яе зла, // не было страху і трывогі. // ... Была на душы яе крыўда адна, // і не давала спакою яна...” [2, с. 113].

Народная філасофія, на думку А. Вярцінскага, грунтуецца на глыбокім адчуванні і ўсведамленні свайго ўласнага духу, які не можа быць

зняважаным ні чэрствасцю, ні эгаізмам. Усё спрадвечна-нацыянальнае – сям’я, дом, прырода, радзіма, народ – павінна выхоўваць у чалавеку найкаштоўнейшае багацце – скарбніцу яго душы.

У творчай майстэрні паэта арганічна знітаваны павучальнае і эстэтычна-выхаваўчае. Сістэма вобразаў і матываў, настоеных на глыбінных фальклорных першакрыніцах, уводзіць у жыватворны струмень дабрыні, чалавечнасці, прыгажосці. Да праблем гуманнасці, супрацьстаяння добра і зла, часовага і вечнага, якіх нельга не назваць першароднымі, аўтар заўсёды адносіўся як да падзей жыцця. Іх ён перажываў, перасмакоўваў, хварэў на іх, а затым толькі клаў на паперу.

Такім чынам, А. Вярцінскі творча пераасэнсоўвае народную вусна-паэтычную творчасць, у прыватнасці прыказкі і прымаўкі, на аснове якіх будзе сваю глыбока гуманістычную канцэпцыю жыцця, дзе комплекс народных маральна-этычных уяўленняў з’яўляецца асновай светабудовы. У народнай песеннай творчасці паэта цікавяць сімвалічныя вобразы, у якіх зашыфравана народная філасофія: птушак, руты, мяты, жанчыны-працаўніцы. Вобраз жанчыны-працаўніцы асэнсоўваецца А. Вярцінскім праз яе жыццёвы подзвіг і абьякавасць прадстаўнікоў афіцыйнай улады да чалавека-працаўніка.

Літаратура

1. Арлова, Г. Народная педагогіка ў выхаваўчай рабоце школы / Г. Арлова. – Мінск: ГВ ЗАТ “Маладняк”, 1995. – 160 с.
2. Вярцінскі, А. Святло зямное / А. Вярцінскі. – Мінск: Маст. літ., 1981.